ФИНАНСЫ ПРЕДПРИЯТИЯ

О.В. ЄРМОШКІНА, *к.е.н., доцент*
Національний гірничий університет, м. Дніпропетровськ

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА: БАЗОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Функціонування підприємств в складних конкурентних умовах вимагає від менеджменту підприємства пошуку найбільш ефективних методів, форм та підходів до організації управлінського процесу. При чому динамічність розвитку зовнішнього середовища висуває все більш жорсткі вимоги до надійності та працездатності самої системи управління підприємством та її підсистем. Система управління фінансовими потоками будучи складовою комплексної системи управління підприємством віддзеркалює найбільш динамічні процеси, що відбуваються у господарській діяльності підприємства, а саме процес формування, розподілу та руху вхідних та вихідних фінансових потоків підприємства. В цих умах необхідно чітко встановити вимоги до базових характеристик системи, визначити взаємозв'язок між зміною базових параметрів фінансових потоків (обсяги, швидкість, регулярність, напрями руху, джерела формування) та зміною базових характеристик системою.

Роботи І. Ансоффа [1], М. Мескона, М. Альберта та Ф. Хедоурі [2], П. Друкера [3], Л. Глиненко та О. Лужко [4] та інших науковців, присвячені характеристикам системи управління підприємством в цілому, не враховують особливостей формування, розподілу та руху фінансових потоків, підвищеного рівня динамічності та рухливості об'єкта управління (фінансових потоків), не віддзеркалюють особливого характеру фінансових відносин, що виникають в процесі управління фінансовими потоками.

Роботи, які розглядають саме аспект управління фінансовими потоками підприємства, містять лише частковий опис відповідних характеристик і не дають повної характеристик системи управління фінансовими потоками. Так, наприклад, в роботі Г. Баранець [5] управління фінансовими потоками зводиться до вирішення задачі управління запасами та вибору інструментів розрахунку (вексель), в роботі Л. Яструбецької [6] – до оптимізації обсягу ліквідних коштів та формування страхового залишку. Ці роботи взагалі не містять характеристик системи управління фінансовими потоками, а розглядають цей процес лише як елемент загального механізму управління, не виокремлюючи в систему.

Більш комплексні підходи представлені в роботах А. Бабенко [7], яка визначає цілі, задачі, принципи та функції управління фінансовими потоками підприємства, та Г. Ковальчук [8], яка представила модель управління фінансовими потоками. Однак, як в першому, так і в другому випадку управління зводиться до вирішення однієї окремої задачі, яка дає відповіді лише на дуже вузьке коло питань, і не задовольняє базовим положенням теорії систем.

Роботи Г. Азаренкової [9, С. 81-103] та Л. Руденко [10, С. 170-200] містять більше концептуальних положень щодо системи управління фінансовими потоками, однак як в першій, так і у другій роботі практично відсутні базові характеристики самої системи, а представлені принципи функціонування системи [9, С. 102] та Л. Руденко [10, С. 163] лише частково характеризують її діяльність. Більш того, оскільки роботи присвячені руху фінансових потоків на макро- [9] та мезо- [10] рівнях, а конкретизація подана для відповідно банківської сфери та транснаціональних компаній (на прикладі закордонних), застосування розроблених положень до промислового підприємства є проблематичним.

Відповідно, питання надання узагальненої найбільш повної характеристики самої системи управління фінансовими потоками як складової комплексної системи управління підприємством потребує роз

© О.В. Єрмошкіна, 2008

робки та обґрунтування.

Метою даного дослідження є визначення та обґрунтування базових характеристик системи управління фінансовими потоками з точки зору теорії систем та на основі системно-потокового підходу.

Згідно з положеннями системно-потокового підходу управління фінансовими потоками підприємства [11] слід розглядати як безперервне функціонування складної багаторівневої динамічної впорядкованої системи, діяльність якої спрямована на формування, обслуговування, розподіл та рух таких фінансових потоків, які забезпечували б стале збільшення ринкової вартості підприємства як об'єкта інвестування. Ґрунтуючись на існуючих класифікаціях систем та характеристиках окремих класифікаційних груп [12, С. 26-36, 13, С. 149-162, 14, С. 41-51], можемо визначити та обґрунтувати основні ознаки, які властиві системі управління фінансовими потоками. Згідно до традиційних класифікаційних груп за системоутворюючими властивостями система управління фінансовими потоками підприємства може бути віднесена до складної омнікаузальної системи з імовірнісною дією та інтеркаузальною складною багаторівневою структурою, оскільки вона характеризується наступними положеннями:

− система має розгалужену структуру як по горизонтальних, так і по вертикальних рівнях управління, особливо це стосується великих підприємств;

− структура системи формується під впливом внутрішніх властивостей, особливостей організації управління ресурсами та потоками підприємства, піддається цілісному опису, який дає повну інформацію про систему, її елементи, функції, зв'язки, механізми роботи, що дозволяє прогнозувати її поведінку;

− існує значна кількість взаємопов'язаних, взаємозалежних та взаємодіючих елементів, які виконують певний перелік функцій, поєднаних у комплексні функції системи та спрямовані на досягнення мети дії системи;

− не дивлячись на високу складність, розгалуженість та розгалужені взаємозв'язки між процесами в системі, вона піддається опису за допомогою певних методів, моделей та механізмів, з імовірнісною зміною окремих параметрів. Враховуючи велику кількість факторів, які впливають на діяльність системи та їх імовірнісний характер, повністю передбачити результати діяльності системи неможливо, однак з певною апроксимацією можна отримати орієнтовні результати, тобто можливо отримати прогноз функціонування системи.

Зміна елементів системи, базових параметрів вхідних та вихідних потоків відбувається з певним рівнем імовірності. Тобто дії та управлінські рішення, які формуються системою, варіюються в залежності від умов внутрішнього та зовнішнього середовища, а, відповідно, і припускається неоднозначність дій, багатоваріантність вибору рішень. Тобто, система є нерефлексивною.

Оскільки ми визначили, що система управління фінансовими потоками підприємства є складною системою, необхідно охарактеризувати основні властивості цієї системи. В менеджменті існує багато думок, якими саме властивостями повинна характеризуватись система управління. Так система управління, яка була розроблена Т. Батею ще в 1930 р. [15, С. 103], передбачала інтегративність, цілісність орієнтації, інноваційність, самоврядування, автономія, інтерактивність, гнучкість системи управління. Модель життєздатної системи С. Біра [12, С. 186-200] базується на принципах керованості, здатності навчатись, адаптуватись та розвиватись. В монографії [16, С. 71] відмічається, що до системних вимог відносяться адаптивність, гнучкість, вдосконалення, економічність.

Надамо характеристику властивостей стосовно системи управління фінансовими потоками (табл. 1). На основі перелічених в табл. 1 властивостей та ґрунтуючись на особливостях системи управління фінансовими потоками [11], можемо стверджувати, що система характеризується наступними ознаками:

1) В системі присутні: структурні, генетичні зв'язки, зв'язки координації, вза-

ємодії елементів та субординації (ієрархічність рівнів, горизонтів управління, взаємозалежність елементів, походження одних елементів з інших); керуючі механізми (стратегічного, тактичного та оперативного управління, забезпечення гнучкості, адаптивності, надійності, стійкості та життєздатності, взаємодії з зовнішнім середовищем, відновлення працездатності системи, ін.), через які система впливає на характер функціонування та розвитку елементів та підсистем.

Система як цілісне утворення визначає властивості елементів та підсистем; проявляє більшу активність ніж окремі елементи та підсистеми, оскільки саме системний підхід в управлінні фінансовими потоками забезпечує певну їх впорядкованість, спрямованість на досягнення поставленої цілі при наявності певної кількості ступенів свободи для елементів та підсистем, оскільки їх діяльність та базові параметри фінансових потоків носять імовірнісний характер.

В процесі розвитку системи відбувається постійне оновлення елементів системи та підсистем, їх вдосконалення, а якісне перетворення елементів та підсистем відбувається одночасно з вдосконаленням самої системи.

Узагальнюючи наведені характеристики можемо стверджувати, що система управління фінансовими потоками підприємства ї органічною цілісною неадитивною системою.

Класифікація систем за ознакою ступеня взаємодії з зовнішнім середовищем на відкриті та закриті, характеристика цих класифікаційних груп [13, С.157-158] та системно-потоковий підхід до управління фінансовими потоками підприємства [11, дозволяє констатувати, що система управління фінансовими потоками є відкритою системою, оскільки саме взаємодія з зовнішнім середовищем є необхідною умовою існування самої системи, вхідні та вихідні фінансові потоки є результатом фінансових відносин підприємства, а, відповідно, і результатом його взаємодії з зовнішнім середовищем.

Слід також відмітити, що діяльність окремих елементів та підсистем ґрунтується на інформаційних потоках, які надходять як з зовнішнього, так і з внутрішнього середовища.

Крім того, кількісні параметри цілі функціонування системи управління фінансовими потоками та ступень її досягнення також формується в результаті взаємодії системи з зовнішнім середовищем.

Як було зазначено вище, основною ціллю функціонування системи управління фінансовими потоками є забезпечення стале збільшення ринкової вартості підприємства як об’єкта інвестування. Тобто в системі чітко формулюються ціль, яка містить як кількісні, так і якісні елементи. Відповідно, система є цілеорієнтованою.

При побудові системи управління фінансовими потоками підприємства слід враховувати, що, як і будь-яка інша система, вона підпорядковується загальносистемним закономірностям. Так при зменшенні рівня організованості системи (збільшенні ентропії) система поступово наближається до стану хаосу. Тобто при системі управління фінансовими потоками повинна передбачати постійну перевірку міцності зв’язків та взаємної відповідності окремих елементів системи. Ці функції слід реалізовувати шляхом створення дієвої системи моніторингу та контролю, який спрямований не тільки на відслідковування базових параметрів вхідних та вихідних потоків, а і рівня організованості системи, яка проявляється у своєчасності, якості виконання функцій її елементами. Взаємозв’язки елементів системи, їх якість, міцність та відповідність обумовлюють потенціал системи, який при дотриманні властивості негентропії є більшим за потенціал окремих її елементів.

Як витікає з системно-потокового підходу [11], система управління фінансовими потоками носить циклічний характер, який ґрунтується на ефективній організації зворотного зв’язку та законах внутрисистемної та міжсистемної конвергенції. Цей зворотній зв'язок, цілісність та відкритість системи дозволяють їй утримувати рівновагу при зовнішніх впливах (гомеостатичність системи).

Таблиця 1

Необхідні властивості системи управління фінансовими потоками

Властивість	Характеристика
Неоднорідність	Система складається з декількох груп абсолютно різнорідних елементів, інфраструктурні елементи, моделі та підсистеми), які в свою чергу складаються з багатьох елементів та поєднані тісними взаємозв'язками
Емерджентність	Властивості окремих елементів системи не можуть самостійно виконувати загальні функції системи. Загальні функції системи не дублюють функції її елементів, що обумовлено всепроникненістю фінансових потоків в системі управління, різнорідністю елементів та специфічністю їх функцій
Ієрархічність	В системі виділяється три рівні управління (нижній, середній та верхній), відповідні їм часові горизонти управління (стратегічний, тактичний, оперативний). Функціональні підрозділи, що є елементами системи, поділяються за ієрархічними рівнями з наданням відповідної ієрархії повноважень щодо управління фінансовими потоками.
Багатофункціональність	Система здатна реалізовувати комплекс загальних управлінських функцій (планування, організація, контроль, мотивація), як і її структурні елементи, яким властиві відповідні набори функцій.
Гнучкість	Обов'язкова умова успішного функціонування системи. Система здатна коригувати ціль функціонування при зміні умов функціонування та стану її підсистем. Система передбачає постійний моніторинг та коригування цільових установок в процесі досягнення певних результатів діяльності як системи в цілому, так і її підсистем та елементів.
Адаптивність	Система повинна бути адаптивною, здатною до самонавчання та самоорганізації, що проявляється у постійному пошуку найбільш раціональних управлінських рішень на основі даних про результати функціонування системи та характеристик зовнішнього середовища.
Надійність	Нормально функціонуюча система здатна реалізовувати поставлені цілі шляхом повноцінного функціонування всіх елементів системи та підсистем на протязі певного періоду часу в межах відповідного горизонту управління з відповідним показниками якості та забезпеченням відповідних базових параметрів фінансових потоків підприємства та потенціалу їх надходження в майбутньому.
Стійкість	Нормально функціонуючій системі властивий функціональний стан гомеостазу (системного та часткового), при якому в умовах зміни внутрішнього та зовнішнього середовища системи забезпечується її утримання в життєво важливих межах, тобто базові параметри вхідних та вихідних фінансових потоків забезпечують сталий розвиток або утримання позицій підприємства.
Вразливість	Система здатна отримувати пошкодження при впливі внутрішніх (втрата внутрішніх зв'язків між окремими елементами, невиконання певних функцій окремими елементами, диспропорції у розподілі відповідальності, повноважень та рівні вмотивованості персоналу, вплив інших внутрішніх систем в системі «підприємство» та зовнішніх факторів. При цьому рівень пошкоджень, отриманих системою напряму відображається на базових параметрах фінансових потоків.
Життєздатність	Система повинна бути здатною продовжувати функціонування при відмові або пошкодженні окремих елементів системи, втраті зв'язків між ними. В системі передбачене постійне коригування вхідних параметрів, зв'язків, механізмів та процедур функціонування в залежності від працездатності окремих елементів системи.

Слід зазначити, що присутність в механізмі побудови системи управління фінансовими потоками [11] блоку з визначення «проблемних зон» в процесі руху фінансових потоків обумовлено тим, що сталість всієї системи визначається сталістю її окремих елементів. В процесі розвитку системи може посилюватись різниця між елементами у темпах змін і виникати системні розходження, що може призвести до дезорганізації системи, втрати стійкості, деградації або взагалі руйнування. Як підкреслюють автори [13, С. 76] «…будь-яке системне розходження потребує організації спеціально підібраних зв'язків…», тобто своєчасне виявлення «проблемних зон»

та системних розходження дає управлінському персоналу певний часовий лаг для налагодження додаткових взаємозв'язків для вирішення виявленої проблеми.

Система, як і будь-яке утворення, характеризується певними параметрами, які віддзеркалюють внутрішню організацію, зовнішні характеристики, порядок взаємодії з зовнішнім середовищем та між елементами системи. Слід зазначити, що параметри системи залежать від тих системоутворюючих умов, в яких вона формується і діє. Для системи управління фінансовими потоками підприємства можуть бути сформульовані наступні умови існування:

1) Система управління фінансовими потоками існує в часі, просторі та знаходиться в русі та на відміну від інших систем, є однією з найбільш рухомих, оскільки: об'єктом управління є фінансові потоки та їх рух, при цьому параметри об'єкту управління постійно змінюються у часі і просторі; вхідні фінансові потоки формуючись за межами системи надходять у систему і в процесі руху підпадаючи під певні управлінські дії, змінюють стан системи, параметри функціонування її окремих елементів; вихідні фінансові потоки, тобто об'єкт, сформований в межах системи з заданими параметрами виходить у зовнішнє середовище, тим самим змінюючи стан системи та окремих її елементів; параметри вхідних та вихідних фінансових потоків, їх рух та процес управління ними в поточному періоді обумовлює стан системи в майбутньому, а, відповідно, і обумовлює динамічний характер поведінки системи.

2) В системі управління фінансовими потоками існує єдина база для визначення класифікаційних ознак елементів: відношення до фінансових потоків підприємства та забезпечення їх руху.

3) Об'єкти (фінансові потоки та їх рух) та елементи (підрозділи, ресурси, зовнішнє середовище, інфраструктурні елементи, моделі та підсистеми) є автономними утвореннями, але мають між собою суттєві функціональні зв'язки, які відображаються через структуру, інформаційні потоки, процедури та механізми взаємодії окремих елементів і визначають інтегративні властивості системи.

4) Об'єкти, елементи, сукупність взаємозв'язків та механізмів функціонування створюють відповідну єдину інтегративні структуру системи управління фінансовими потоками, яка характеризується відповідними параметрами. Ці параметри знаходяться у взаємозалежності з базовими параметрами об'єктів (фінансових потоків) та інтегративними властивостями системи.

Якщо розглядати основні параметри системи, то серед багатьох думок щодо їх переліку та змісту для системи управління фінансовими потоками ключовими є наступні: масштаб, рівень цілісності, рівень прозорості, гнучкість, відкритість, інтенсивність, інертність. В табл. 2 представлена взаємозалежність параметрів системи та базових параметрів фінансових потоків підприємства.

Як видно з наведених характеристик, кожен параметр системи знаходиться в міцному зв'язку з параметрами об'єкту системи. Якщо узагальнювати характеристики фінансових потоків та взаємний вплив параметрів фінансових потоків та параметрів системи, то можна констатувати наступне:

1. Система управління фінансовими потоками стає більш ефективною при підвищенні таких параметрів, як цілісність, гнучкість та відкритість, оскільки забезпечується більш ефективна взаємодія як між елементами системи, так і з зовнішнім середовищем.

2. Випереджаючі темпи розвитку підприємства або системи управління фінансовими потоками призведуть до дисбалансу у розвитку та дисгармонії елементів системи управління підприємством в цілому та її підсистеми «система управління фінансовими потоками».

3. Зміна параметру інтенсивності системи управління фінансовими потоками повинна відповідати життєвому циклу як самого підприємства, так і життєвому циклу системи управління фінансовими потоками. В протилежному випадку виникає дисбаланс у обсягах ресурсів, які необхідні для нормального функціонування системи управління та ефективності самої системи.

Таблиця 2

Взаємозалежність параметрів системи та базових параметрів фінансових потоків підприємства

Параметри системи	Фактори, що обумовлюють вплив системи на базові параметри фінансових потоків				
	Обсяг	**Напрям**	**Швидкість**	**Регулярність**	**Джерела**
Масштаб	- масштаби та диверсифікованість видив діяльності - «ефект масштабу» - можливість компенсувати зменшення обсягів фінансових потоків від одного виду діяльності за рахунок інших	- масштаби та диверсифікованість видив діяльності	- наявність споріднених фінансово-кредитних установ - відповідність техніко-технологічно-го та інформаційного забезпечення	- ритмічність діяльності; - систематичність управління; - наявність усталеного механізму та процедур управління	- наявність споріднених фінансово-кредитних установ; - диверсифікованість капіталу; - диверсифікованість фінансових інструментів підприємства
Цілісність	- можливість оперативного та відповідного реагування віх елементів системи на зміни обсягів потоків	- можливість комплексного забезпечення опанування інноваційних напрямів діяльності; - відповідність напрямів цілям, задачам системи та її елементів	- пришвидшення потоків за рахунок цілісності процесу управління рухом потоків	- можливість оперативного та відповідного реагування віх елементів системи на зміни регулярності потоків	- відповідність управлінських процедур, системи контролю вимогам ФКУ, НБУ, ін. - наявність ефективного механізму вибору джерел фінансування на основі комплексної та налагодженої взаємодії елементів системи
Прозорість	- прозорість процесу надходження, розподілу та руху потоків; - наочність відповідності результатів роботи елементів системи поставленим цілям та задачам - можливість дієвого моніторингу та контролю обсягів потоків	- відповідність напрямів цілям, задачам системи; - можливість дієвого моніторингу та контролю напрямів руху потоків	- пришвидшення потоків за рахунок прозорого механізму взаємодії елементів системи - можливість дієвого моніторингу та контролю швидкості потоків	- можливість дієвого моніторингу та контролю регулярності потоків; - оперативне виявлення та усунення «вузьких місць».	- відповідність управлінських процедур та процедур зв'язності вимогам ФКУ, ДКМФП, ДКЦБФР, ін. - можливість дієвого моніторингу та контролю джерел формування потоків

Параметри системи	Фактори, що обумовлюють вплив системи на базові параметри фінансових потоків				
	Обсяг	**Напрям**	**Швидкість**	**Регулярність**	**Джерела**
Гнучкість	- можливість компенсувати зменшення обсягів фінансових потоків від одного виду діяльності за рахунок інших; - можливість отримувати додаткові фінансові потоки від інноваційної діяльності	- можливість перерозподілу потоків по напрямках. - Швидке опанування інноваційних технологій та фінансових інструментів	- збільшення швидкості при появі та швидкому впровадженні нових технологій та інструментів - Збереження швидкості за рахунок вчасної адаптації до нових умов	- забезпечення збереження регулярності при погіршенні умов	- швидке пристосування до нових умов та інструментів фінансового ринку, вимог ФКУ, НБУ, ін.; - наявність ефективного механізму реагування на необхідність зміни джерел фінансування
Відкритість	- наявність усталених партнерських відносин, що забезпечують сталі обсяги потоків; - можливість встановлення нових зв'язків з економічними суб'єктами	- зростання диверсифікованості видив діяльності; - можливість входження на нові ринки	- пришвидшення руху потоків за рахунок усталених надійних зв'язків з зовнішнім середовищем	- забезпечення регулярності руху за рахунок наявності та розвитку надійних партнерських відносин	- диверсифікованість джерел формування та фінансових інструментів, що використовуються
Інтенсивність	- динаміка обсягів фінансових потоків відповідає стадії життєвого циклу системи та підприємства в цілому	- спрямування фінансових потоків повинне відповідати стадії життєвого циклу системи та підприємства	- залежить від відповідності обсягів та напрямів потоків та ресурсів стадії життєвого циклу системи та підприємства	- регулярність фінансових потоків відповідає стадії життєвого циклу системи та підприємства в цілому	- збільшення інтенсивності системи викликає необхідність пошуку нових джерел формування потоків
Рівень інертності	- при збільшенні рівня інертності системи зменшуються можливості підприємства в отриманні додаткових фінансових потоків	- при збільшенні рівня інертності системи зменшуються можливості підприємства в пошуку та опануванні нових технологій, фінансових інструментів, інноваційних продуктів	- при збільшенні рівня інертності системи зменшується швидкість фінансових потоків	- при збільшенні рівня інертності системи виникають додаткові «вузькі місця» («проблемні зони»), які призводять до зниження регулярності фінансових потоків	- при зростанні інертності системи зменшуються можливості використання інноваційних технологій, фінансових інструментів, звужуються можливості пошуку додаткових джерел формування потоків

4. При збільшенні масштабів системи, підвищенні її інтенсивності, невідповідності стадіям життєвого циклу системи та підприємства значно зростає ризик підвищення інертності системи, тобто збільшується час, відведений на досягнення певного стану системи та значення цільової функції, час прийняття та реалізації управлінських рішень.

Таким чином, на основі проведеного докладного аналізу властивостей та характерних рис системи нами доведено, що система управління фінансовими потоками є складною, омнікаузальною, ймовірносною, гетерогенною, органічною, цілісною, відкритою, адаптивною, не рефлексивною, цілеорієнтованою з інтракаузальною багаторівневою складною структурою.

Системі управління фінансовими потоками не властива адитивність, вона підпорядковується загальносистемним закономірностям, які відображаються у механізмі її побудови та функціонування.

Фінансові потоки, пронизуючі усі рівні управління в просторі і часі, є системоутворюючими елементами і знаходяться у взаємозалежності з основними параметрами системи (масштаб, рівень цілісності, рівень прозорості, гнучкість, відкритість, інтенсивність, інертність).

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
2. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. – М.: «Дело», 1992. – 702 с.
3. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке.: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 272 с.
4. Глиненко Л.К., Лужко Е.В. Проектирование организационных структур управления. – К.: Нора-Друк, 2005 – 728 с.
5. Баранець Г.В. Управління матеріальними та фінансовими потоками підприємства на основі логістичного підходу. Автореф. дис. кан. екон. наук. НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк. – 2007. – 20 с.
6. Яструбецька Л.С. Організаційно-економічний механізм управління грошовими потоками промислових підприємств України. Автореф. дис. кан. екон. наук. ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів – 2006. – 18с.
7. Бабенко А.В. Система управління фінансовими потоками промислового підприємства. Автореф. дис. кан. екон. наук. НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк. – 2006. – 20 с.
8. Ковальчук Г.В. Управління грошовими потоками торгівельного підприємства. Автореф. дис. кан. екон. наук. КНТЕУ. – Київ. – 2001. – 18 с.
9. Азаренкова Г. М. Фінансові потоки в системі економічних відносин: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 328 с.
10. Руденко Л. В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 480 с.
11. Єрмошкіна О.В. Побудова системи управління фінансовими потоками підприємства в ринкових умовах // Економічний вісник Національного гірничого університету, – Дніпропетровськ: РИК НГУ, 2003. №3. – С. 56-63
12. Бир Ст. Кибернетика и управление производством / Пер. с англ. В.Я. Алтаева под ред. А.Б. Челюсткина. –М.: Физматгиз, 276 с.
13. Миротин Л.Б. Ташбаев Ы.Э. Системный анализ в логистике. – М.: Издательство «Экзамен», 2004. – 480 с.
14. Основи теорії систем і управління / Е.В. Гаврилов, М.Ф. Дмитриченко, В.К. Доля та ін. – К.: Знання України, 2005. – 344 с.
15. Классики менеджмента / Под ред. М. Уорнера / Пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2001. – 1168с.
16. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация. Монография. – 2-е изд., стереотипное. – Луганск: Изд-во Восточноукраинского национального университета им. В. Даля, 2004. – 320 с.

Статья поступила в редакцию 17.10.2008